

 Bank Austria Member of **UniCredit**

**BANK AUSTRIA KUNSTPREIS
UMĚLECKÁ CENA BANK AUSTRIA**

EXIL.ARTE VÍDEŇ A
ŽIDOVSKÉ MUZEUM V PRAZE
KONCERT

k připomenutí smutného 70. výročí počátku
systematických deportací českých a moravských
Židů do ghett a vyhlazovacích táborů

**UMLČENÉ HLASY –
HUDBA PRONÁSLEDOVANÝCH**

„VELKÉ JMÉNO SMRTI NESMÍŠ
V PÝŠE NADARMO BRÁT...”
(PETR KIEN – VIKTOR ULLMANN:
CÍSAŘ Z ATLANTIDY)

ŠPANĚLSKÁ SYNAGOGA V PRAZE
SOBOTA 12. LISTOPADU 2011
19.30

PROGRAM

IMPRESSUM

Univ.Prof. Dr. Gerold Gruber
exil.arte
Universität für Musik und
darstellende Kunst Wien
Lothringerstraße 18
1030 Wien, Austria
Tel.: +43 1 71155 3533
Design: Iby-Jolande Varga
Foto Erwin Schulhoff: Alte Postkarte,
Vanek 340, Praha © Schott Promotion

www.exilarte.at www.jewishmuseum.cz

OBSAH

ÚVOD	4
Autor Gerold W. Gruber	
PROGRAM	5
ŽIVOTOPISY SKLADATELŮ	6
ERWIN SCHULHOFF	6
VILÉM TAUSKÝ	7
VIKTOR ULLMANN	8
GIDEON KLEIN	10
INTERPRETI	11
ULRIKE ANTON	11
RUSSELL RYAN	12
ORCHESTR BERG	12
PETER VRÁBEL	13
HISTORICKÁ REFLEXE SPOLEČNOSTI BANK AUSTRIA V DOBĚ NÁRODNÍHO SOCIALISMU	14
Autorka Ulrike Zimmerl	

ZAVRŽENÝ! VYPUZENÝ! ZAVRAŽDĚNÝ!

Mnoho rakouských občanů bylo po roce 1938, po připojení Rakouska k Německé říši, vystaveno neustálé hrozbě, systematickému ničení a ponižování za hranice lidskosti.

Na přelomu století byla rakouská monarchie známá kvalitním, vysoce kulturním životním standardem a byla centrem vědy a umění. Změna politického klimatu a následná hrozba přímo ohrozila mnoho skladatelů a hudebníků, kteří ve Vídni v té době žili. Ti museli svoji zemi opustit nebo byli deportováni a následně mučeni a umučeni v koncentračních táborech.

Kulturní barbarismus té doby umlčel na několik let svobodného tvůrčího ducha. Když bychom dovolili, aby se na jejich dílo zapomnělo, znamenalo by to, že se nacistické ideologii podařilo naplnit své záměry.

Exil.arte usilovně bojuje proti zapomenutí a vypuzení – nejen na základě skutečnosti, že barbarismus nacismu musí být odsouzen k zániku, ale také proto, že toto kulturní dědictví je bohatá studnice zajímavých a vysoce umělecky ceněných děl.

Gerold W. Gruber
Ředitel Exil.arte

(Golden Stars Award 2009 der Europäischen Kommission,
Bank Austria Kunstpreis international 2010)

ÚVOD

Odhaduje se, že desítky z tisíců hudebních děl všech žánrů (od jazzu po operu či kabaret) zmizely z kulturních, rasových a politických důvodů v době nacistického režimu. Autoři těchto uměleckých děl – v zahraničí často uváděni jako „umlčené hlasy“ – dominovali předválečné evropské hudební scéně.

Kdo si dnes vzpomene na jména jako Viktor Ullmann, Karol Rathaus, Hans Krása či Franz Schreker? I tito umělci patřící k obětem druhé světové války se proslavili zejména v době předválečné. Mnozí z nich byli donuceni k exilu, někteří byli deportováni kvůli židovskému původu nebo proto, že bylo jejich dílo označeno za zvrhlé.

Mnozí pokračovali ve své tvorbě i v emigraci či v koncentračních táborech. A přesto, že někteří přežili holocaust, neobjevují se jejich jména na velkých mezinárodně uznávaných pódii a sami interpreti je mnohdy opomíjejí. Díla těchto skladatelů přesto tvoří podstatnou součást kulturního dědictví 20. století.

PROGRAM

ORCHESTR BERG

DIRIGENT:

PETER VRÁBEL

SÓLISTÉ:

ULRIKE ANTON (FLÉTNÁ) & RUSSELL RYAN (KLAVÍR)

ERWIN SCHULHOFF

(1894 – 1942)

TŘI KUSY PRO SMYČCOVÝ ORCHESTR WV 5, OP. 6

I. Elegie im Stile Edward Griegs.

II. Allegretto Menuetto im alten Stil. Tempo di Menuetto

III. Pipa tanzt. Allegro moderato

VILEM TAUSKÝ

(1910 – 2004)

COVENTRY – MEDITATION FOR STRING ORCHESTRA

VIKTOR ULLMANN

(1898 – 1944)

3. SMYČCOVÝ KVARTET

(ARR. KENNETH WOODS PRO SMYČCOVÝ ORCHESTR)

I. Allegro moderato

II. Presto. Scherzo and Trio

III. [Recapitulation of opening – Opakované otevření]

IV. Largo

V. Rondo – Finale s Coda (Allegro vivace e ritmico)

PŘESTÁVKA

GIDEON KLEIN

(1919 – 1945)

PARTITA PRO SMYČCOVÝ ORCHESTR (ARR. VOJTECH SAUDEK)

I. Allegro spiccato

II. Lento (Variations on a Moravian Folksong/Variace na moravský folklór)

III. Molto vivace

ERWIN SCHULHOFF

(1894 – 1942)

DVOJKONCERT PRO FLÉTNU, KLAVÍR A KOMORNÍ ORCHESTR, WV 89

I. Allegro moderato

II. Andante

III. Allegro con spirito (Rondo)

ERWIN SCHULHOFF

Erwin Schulhoff se narodil v roce 1894 v Praze. Jeho otec, Gustav Schulhoff, byl židovským obchodníkem s vlnou, jeho matka byla dcerou hudebníka. Jeho praprastrýc Julian Schulhoff se přátelil s Frederikem Chopinem. Jeho talent byl oceněn již v dětství Antonínem Dvořákem, a tak Schulhoff navštěvoval již od sedmi let hodiny klavíru a od deseti let navštěvoval konzervatoř. Své klavírní vzdělání pak dokončil na studiích ve Vídni, Lipsku a Kolíně nad Rýnem. Jeho skladatelské počátky jsou spojeny s Maxem Regerem, u něhož Schulhoff studoval od třinácti let. Jeho klavírní umění bylo vyznamenáno v roce 1913 cenou Felixe Mendelssohna.

Za první světové války utrpěl na frontě poranění ruky a omrzliny. Po válce se věnoval více pedagogické činnosti v Saarbrücken, ale i přes svá zranění dál koncertoval, mimo jiné v Salzburgu, Benátkách, Ženevě či Oxfordu. Skladatelsky se velmi zajímal o avantgardu, jazz a dadaismus, a také o skladatele druhé vídeňské školy. Vystupoval s jazzovým orchestrem pražského divadla, pro který skládal svá díla. Jeho stylová rozmanitost je dech beroucí – v jeho tvorbě nalézáme impresionistické, expresionistické, neoklasicistní stejně jako polytonální elementy. Fascinovala ho i čtvrttónová hudba Aloise Háby.

V roce 1933 bylo jeho dílo označeno národními socialisty za zvrhlé a berlínská premiéra jeho opery *Plameny* byla zrušena. Schulhoff se vrátil do Prahy, kde se živil skládáním rozhlasové hudby a pod pseudonymem hrával také po roce 1939 jako jazzový klavírista v Ostravě.

V letech nacistické okupace se Schulhoff obrátil ke komunismu, a dokonce zhudebnil komunistický manifest *Marxe a Engelse*. V květnu 1941 získal sovětské občanství a 13. června měl vše připraveno pro svou emigraci. Zaútočením na Sovětský svaz se však Schulhoff stal ze dne na den občanem znepřátelené země a 23. června byl zatčen a deportován do tábora Wülzburg v Bavorsku, do zajateckého tábora pro příslušníky znepřátelených zemí.

Schulhoff v té době pracoval na 8. symfonii, která měla přidech hrdinství a ke které ho inspirovala tragická životní událost. Jeho dva ruští spoluvězni byli zastřeleni při pokusu o útěk. Na základě této události zkomponoval první větu. Druhou, *Adagio*, dokončil 23. dubna a *Scherzo* 7. května. Finální *scherzo* – pochod – který mohlo symbolizovat vítězství nad fašismem, skončil na 28. taktu, kdy ho přemohla zimnice. Schulhoff zemřel vyhladovělý, nemocný a vyčerpaný 28. srpna 1942 na následky plicní a krční tuberkulózy.

VILÉM TAUSKÝ

Vilém Tauský se narodil 20. července 1910 na Moravě jako syn českého lékaře a vídeňské operní pěvkyně (která působila v angažmá u Gustava Mahlera). Velmi brzy se projevil jeho hudební talent. Na klavír doprovázel svoji maminku a Magdu Santrucek, dceru Antonína Dvořáka, u které býval – stejně jako u vdovy po Antonínu Dvořákovi – velmi častým a vítaným hostem. Na přání své matky začal v Brně studovat práva, ale velmi brzy toho zanechal a začal navštěvovat brněnskou Konzervatoř Leoše Janáčka. Mezi jeho učiteli byl i Leoš Janáček. Jeho *Sonáta pro violoncello*, kterou zkomponoval v patnácti letech, přesvědčila brněnské profesory o jeho schopnostech. Jeho *Absolventská skladba* vyhrála městskou cenu, čímž mu bylo umožněno studium u Josefa Suka v Praze.

Od svých osmnácti let pracoval na různých pozicích v operním domě v Brně, mimo jiné i na partituře opery „Z mrtvého domu“ od Leoše Janáčka. Pomohl Jaromíru Weinbergerovi s dokončením tří operet a zkomponoval tehdy své čtyři vlastní operety (z nichž „*Marcella*“ získala v dubnu 1934 městskou cenu radia).

Po německé invazi do Čech odcestoval Vilém Tauský do Paříže, kam dorazil 14. dubna 1939. Zde se připojil k dalším českým emigrantům, mezi kterými byli i Bohuslav Martinů a Vítězslava Kaprálová. V červenci 1939 se stal kapelníkem svobodných československých vojenských jednotek.

Bohuslav Martinů pro tyto vojenské jednotky zkomponoval svoji „*Polní mši*“, která ale kvůli útoku německé armády nemohla být tehdy uvedena. Tauský emigroval do Anglie, kde spoluzaložil český armádní sbor, se kterým pak často vystupoval. Svou skladbu „*Coventry: Meditation for String Orchestra*“ napsal jako reakci na „bleskovou válku“ německé *Luftwaffe* a na její následky – zničené město. Působil jako dirigent Londýnské filharmonie, Filharmonie Liverpool, stal se hudebním ředitelem operní společnosti *Welsh Opera Company* a *Covent Garden Company*. S Benjaminem Brittenem spolupracoval od roku 1955 na dramaturgii festivalu v Aldeburghu. Vilém Tauský byl po dlouhá léta velmi uznáván ve veřejných hudebních kruzích Velké Británie. Po celou dobu usilovně pracoval na uvádění děl českých hudebních velikánů v Anglii. Vilém Tauský zemřel 16. března 2004.

VIKTOR ULLMANN

Narodil se 1. ledna 1898 ve slezském Těšíně, v té části města, která dnes leží na území Polska, jako syn důstojníka c. k. rakousko-uherské armády. Ještě v dětském věku přesídlil s rodiči (oba byli židovského původu) do Vídně, kde vystudoval gymnázium a získal základy hudebního vzdělání. První životní předěl, na který ještě neměl vliv, bylo jistě přesídlení ze slezského maloměsta do hlavního města monarchie. Další mezníky jeho života spoluvytvářelo působení vnějších okolností i vlastních rozhodnutí. V druhém roce první světové války se Ullmann, snad veden pocitem povinnosti vůči otci, přihlásil jako dobrovolník na frontu.

Válka skončila a Ullmann se zapsal na univerzitu ke studiu práv a zároveň začal navštěvovat soukromý kompoziční seminář Arnolda Schönberga. Přímý kontakt s vídeňskou modernou napomohl vybudovat první uměleckou orientaci. Po několika měsících v Schönbergově semináři nastoupil samostatnou dráhu. Od sezóny 1920/21 nastoupil jako sbormistr a korepetitor do pražského Nového německého divadla, kde byl v té době šéfem opery Schönbergův švagr Alexander Zemlinsky. Jako Zemlinského asistent nastudoval sbory pro první pražské provedení monumentálních Schönbergových Písní z Gurre,

které pod Zemlinského taktovkou zazněly v Praze 9. a 10. června 1921. Jako skladatel debutoval 10. března 1923 v německém Literárně-hudebním spolku svými Sedmi písněmi s klavírem.

O dva roky později, 25. března 1925, zazněla na Filharmonickém koncertu Nového německého divadla jeho Symfonická fantazie s vokálním sólem, dílo, které „oplovněno ideovým světem pozdního Mahlera usilovalo o nejvyšší cíle“, jak psala kritika.

Roku 1929 zažil první mezinárodní úspěch. Na festivalu Mezinárodní společnosti pro soudobou hudbu v Ženevě provedl klavírista Franz Langer jeho Variace a fugu na Schönbergovo téma. Ullmannův úspěch v Ženevě však neznamenal start závratné kariéry.

Ve Švýcarsku našel Ullmann své další pracovní působiště. V letech 1929–31 byl kapelníkem a skladatelem scénické hudby v činoherním divadle v Curychu. Jeho bezdětné první manželství skončilo na jaře 1931 rozvodem a v září téhož roku uzavřel nový sňatek. Opustil povolání hudebníka a přesídlil do Stuttgartu, aby jako majitel knihkupectví s antroposofickou literaturou („Novalis Bücherstube“) přispíval k duchovní nápravě lidstva. Ullmann neměl praktické zkušenosti a musel později uprchnout před věřiteli. Dříve, než by mohl být pronásledován pro svůj

židovský původ a antroposofické smýšlení, vrátil se v červenci 1933 do Prahy – a zpět k hudbě.

8. září 1942 byl se svou třetí manželkou (druhé manželství se také rozpadlo) Elisabeth deportován do Terezína. O měsíc později přišla do Terezína jeho první žena Martha, zanedlouho pak i druhá žena Annie a synové Max a Paul. Viktor Ullmann patřil k nejaktivnějším představitelům tamního kulturního života. Vedl „Collegium musicum“, založil „Studio pro Novou hudbu“, psal kritiky na uváděné koncerty, v nichž neslevoval ze svých kvalitativních požadavků. Zkomponoval zde přes dvacítku dalších skladeb, mj. tři další klavírní sonáty, řadu písní a sborů, mezi kterými se také poprvé objevila zhudebnění na hebrejské a jidiš texty, melodram Píseň o lásce a smrti korneta Kryštofa Rilka podle Rainera Maria Rilkeho a operu Císař Atlantidy, alegorii na zručnost moci, která se nezastaví před ničím, ale nakonec pohlcuje sama sebe.

16. října 1944 odjížděl do Osvětimi transport, v němž byli Elisabeth a Viktor Ullmannovi, dirigent Rafael Schächter, herec Gustav Schorch, skladatelé Pavel Haas, Hans Krása a Gideon Klein, dirigent Karel Ančerl, básník a malíř Petr Kien a mnozí další vynikající umělci. Ze jmenovaných přežil pouze Karel Ančerl, ostatní byli zavražděni v plynové komoře. Stejný osud čekal na Ullmannovy manželky Annie a Elisabeth a syna Maxe, i na první ženu Marthu, která byla zavražděna v Treblince.

Orchestr Berg

GIDEON KLEIN

Gideon Klein se narodil 6. prosince 1919 na Moravě v židovské rodině. Už v raném věku projevil hudební talent a od jedenácti let navštěvoval hodiny klavíru. V roce 1938 navštěvoval mistrovské třídy na Pražské konzervatoři a současně studoval na Karlově univerzitě obor Filosofie a hudební vědu. 1939 – 1940 studoval kompozici u Aloise Háby. 1. prosince 1941 byl spolu s tisíci dalšími pražskými Židy deportován do ghetta v Terezíně, kde se hned aktivně zapojil do místního kulturního života. Zde se seznámil s Pavlem Haasem, Hansem Krásou a Viktorem Ullmannem a stal se jedním z nejdůležitějších skladatelů uvnitř židovského ghetta. Zde vzniklo mnoho jeho skladeb, mezi kterými byly na příklad tyto: Smyčcový kvartet Op. 2, Smyčcové trio a Klavírní sonáta. Gideon Klein zde také minimálně patnáctkrát vystoupil jako sólový klavírista, přičemž díla, která uváděl, dokazují jeho velké interpretační umění: Beethovenova Klavírní sonáta Op. 110, Schumannova Fantazie Op. 17, Brahmsovo Intermezzo a další díla od Skrjabin, Busoniho a Schönberga. Jeho písňový cyklus „Die Peststadt“ pro alt a klavír vznikl na texty talentovaného básníka Petra Kiena, který byl do Terezína také deportován.

V říjnu 1944 byl Gideon Klein deportován do Osvětimi a později do tábora Fürstengrube (pracovního tábora v blízkosti uhelného dolu u polského města Katowitz). Zůstává neobjasněno, zda byl Gideon Klein v lednu 1944 zavražděn nacisty ještě v pracovním táboře nebo zda byl přinucen ustupovat společně s vojenskými jednotkami SS a zahynul při tomto pochodu.

Gideon Klein a Hans Krása vymysleli plán, a dnes jsme jim za to velmi vděční, jak by své dílo mohli v bezpečí uchovat pro budoucí generace. Irma Semtzka, přítelkyně Gideona Kleina, uchovávala po dobu války jejich rukopisy v táboře Terezín a po válce je předala Elišce Kleinové – starší sestře Gideona Kleina.

ULRIKE ANTON

Flétnistka Ulrike Anton, pocházející z rakouského Grazu, získala své hudební vzdělání v Rakousku, Francii a Anglii. V Paříži studovala u Reymonda Guiota (Conservatoire Hector Berlioz) a u Jean-Loupa Gregoire (Ecole National de Musique Burg-La-Reine), kde absolvovala s vyznamenáním. Studium doktorátu ji zavedlo do Manchesteru, kde ukončila své studium u Petera Lloyd (Royal Northern College of Music) a obdržela „Professional Performance Diploma“. Ve svém vzdělání pokračovala v Manchesteru a doktorským studiem na fakultě hudební vědy na Universität für Musikund darstellende Kunst ve Vídni.

Získala několik domácích i zahraničních ocenění, mezi nimi např. první cenu v soutěži Concours Musical Regional Ile-De-France v Paříži (1994). Vytvořila rozhlasovou nahrávku v rámci soutěže B. B. C. Young Musicians Competition a odehrála živé rozhlasové vysílání svého recitálu v rámci koncertování v Preston Bradley Hall v Chicagu, které bylo oceněno Music Foundation / Dame Myra Hess Memorial Concerts.

Nyní působí jako docentka na Institutu pro mezinárodní vzdělávání studentů (IES) ve Vídni, kde vede kurzy komorní hudby. Často vede mistrovské kurzy na univerzitách v USA, na Slovensku a Vivace Müzik Summer Academy Izmir.

Jako sólistka koncertuje pravidelně v zemích Evropy, USA, Číně a dalších, se světově proslulými orchestry (Komorní orchestr Christiania v Oslu, s filharmonickým orchestrem Košice/Slovensko, s Orchestrem Berg/ČR) a na známých hudebních festivalech (Festival duchovní hudby v Oslu, festival Hudební podzim v Banské Bystrici na Slovensku, Festival Richarda Strausse ve městě Sillian, na mezinárodním symposiu Joseph Haydn Vídeň a mezinárodním symposiu „Martinů Revisited“ ve Vídni). Ulrike Anton se podílela na vzniku mnoha hudebních nahrávek (Follow Your Dreams, Artis 1999; Zeitsprünge, Preiser Records 2007, Haydn Flötentrios, Gramola 2009, Hans Gal – The Right Tempo, Gramola 2010). Její hudební video Klangbilder bylo představeno v Londýně a v Evropském parlamentu v Bruselu.

Její spolupráce s Exil.arte, jako s organizací, která do středu své činnosti staví uvádění děl skladatelů, kteří byli z politických, rasových či jiných důvodů donuceni k pobytu v exilu nebo mučení v koncentračních táborech, vede k mnoha koncertům, při kterých zaznívají i skladby Hanse Gála, Michaela Graubarta a Ursuly Mamlok a Erwina Schulhoffa.

www.ulrikeanton.com

RUSSELL RYAN

Získal své první klavírní vzdělání v šesti letech. Několikrát zvítězil na Bachově festivalu v San Franciscu, kde vystupoval po čtyři roky také jako sólista. Po studiu na San Francisco Conservatory of Music pokračoval ve svém hudebním vzdělání na proslulé Juilliard School v New Yorku. Poté odešel do Rakouska, kde vystudoval komorní klavírní hudbu u profesora Georga Eberta na Universität für Musik und darstellende Kunst ve Vídni, kterou absolvoval s vyznamenáním.

Na stejné univerzitě začal v roce 1985 pedagogicky působit jako korepetitor oddělení zpěvu, kde působil jako asistent písňové třídy Edith Mathis. Několik let působil také ve vídeňském Singverein a vyučoval na mezinárodních mistrovských kurzech písňe, opery a muzikálu (Jugendfestival Bayreuth, Wiener Meisterkurse, Meisterkurse Gino Bechi ve Florencii či Oslu).

Nyní vede třídu zpěvu na institutu Mezinárodního vzdělávání studentů ve Vídni a hostuje také na Fairbanks Summer Arts Festivalu. Od srpna 2008 je profesorem klavírní komorní hudby a písňového doprovodu na univerzitě v Arizoně.

Jako sólista, korepetitor a komorní hráč vystupuje pravidelně v Evropě, USA, Japonsku, Izraeli a v Číně. Díky mnohým rozhlasovým a televizním vystoupením stejně tak jako CD nahrávkám je znám širokému publiku. Koncertoval mimo jiné na Wiener Festwochen, Menuhin Festival Gstaad, Grieg Festival Oslo a Schleswig-Holstein Musikfestival. Vícekrát vystoupil v newyorské Carnegie Hall, kde doprovázel velké písňové cykly Huga Wolfa.

ORCHESTR BERG

Obrázek na str. 9

Orchestr Berg je špičkové české těleso, které přináší svěží vítr na domácí hudební scénu – uvádí originální novátorské a zároveň divácky atraktivní projekty, soustřeďuje se na uvádění současné hudby a hudby 20. století. Tu kombinuje například s filmem, tancem, divadlem nebo výtvarným uměním, často vystupuje mimo tradiční sály. Prostřednictvím objednávek nových děl u českých skladatelů především mladé generace pomáhá vytvářet nové hodnoty a investuje do

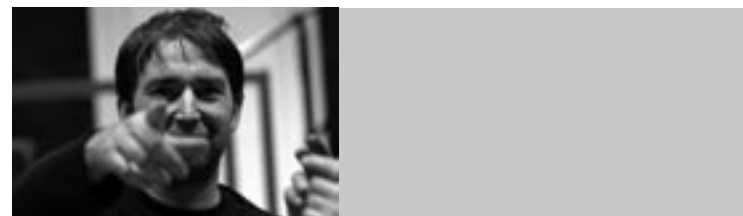
budoucnosti hudby a umění. Má na svém kontě desítky světových premiér a ještě mnohem více českých premiér světových skladatelů.

Ke koncertní činnosti orchestru patří vystoupení na mezinárodních festivalech a významných domácích pódii. Spolupracuje s baletem Národního divadla (Ibbur, Zlatovláska). Vytvořil mnoho nahrávek pro Český rozhlas a na CD, samostatný pořad pro Českou televizi nebo DVD s živou nahrávkou baletu Zlatovláska (Supraphon). Orchestr Berg se věnuje také propagaci hudby u nejmladší generace, pravidelně také uvádí soutěž o nejlepší premiéru roku NUBERG. Mezi projekty z poslední doby patří například hudebně divadelní inscenace Schwarz auf Weiss (Černé na bílém) německého skladatele a divadelníka Heinera Goebbelse, uvedení slavného německého filmu Utrpení Panny orleánské s novou hudbou litevského skladatele Broniuse Kutavičiuse, scénické zpracování oratoria Král David od Arthura Honeggera nebo scénický koncert s tanečnicí „timIng“.

Šéfdirigentem a umělecký vedoucím Orchestru Berg je již od jeho vzniku slovenský dirigent Peter Vrábel, který za svoji práci s tímto tělesem získal v roce 2010 od České hudební rady / UNESCO ocenění za zásluhy o kvalitu a šíření české hudby.

www.berg.cz

PETER VRÁBEL (*1969)

Peter Vrábel (*1969) je slovenský dirigent, který žije a pracuje v Praze. V roce 1995 založil Orchestr Berg a určil jeho hudební směřování – díky němu je dnes tento orchestr oceňován jako jedinečný interpret hudby 20. století a hudby současné. Spolupracuje se soudobou českou skladatelskou špičkou a vytváří inspirativní tvůrčí prostor pro vynikající umělce mladé generace. Má na svém kontě desítky světových premiér a ještě mnohem více českých premiér významných světových skladatelů. Vystupuje na mezinárodních festivalech a významných domácích pódii. Spolupracuje s baletem Národního divadla (Ibbur, Zlatovláska). Vytvořil mnoho snímků pro Český rozhlas, Českou televizi, nahrávek na CD nebo DVD. Věnuje se také propagaci hudby mezi nejmladšími generacemi. Jedním z nejvýznamnějších projektů z poslední doby se stala hudebně divadelní inscenace Schwarz auf Weiss (Černé na bílém) německého skladatele a divadelníka Heinera Goebbelse. Je držitelem Ceny Gideona Kleina. V roce 2010 získal od České hudební rady / UNESCO ocenění za zásluhy o kvalitu a šíření české hudby.

HISTORICKÁ REFLEXE SPOLEČNOSTI BANK AUSTRIA V DOBĚ NÁRODNÍHO SOCIALISMU

Dlouhé 20. století je charakteristické do té doby nepředstavitelným množstvím válečných sporů, násilí a pronásledování. Svědomitý a otevřený postoj k dědictví národního socialismu představuje nejenom občansko-demokratickou povinnost, ale také působí trvale v kontextu hodnot evropského společenství. Společnost Bank Austria (dále jen BA) pokládá takový postoj za zásadní pro pochopení současné podstaty podnikání a to i přesto, že vyrovnávání se s minulostí, která je plná lidských a obchodních selhání, je bolestivé.

Již před 11 lety založila BA komisi složenou z historiků s cílem zmapovat události a chování svých předchůdců během vlády národního socialismu. Tato komise představila veřejnosti výsledky své práce v roce 2006, kdy vydala dvousvazkovou publikaci „Rakouské banky a spořitelny za vlády národního socialismu a v poválečných letech“. Tato komise byla jednou z mnoha státem nebo podnikatelskými subjekty zřízených komisí v německy mluvících zemích po roce 1996. Jejím posláním bylo zkoumat a zkompletovat, tehdy ještě velmi kusé informace o vyvlastňování v době nacismu a o následné restituci, případně o odškodnění obětí po roce 1945. Zřízení této komise provázela zvláštní pravidla a opatření, která z hlediska času i obsahu daleko přesáhla rozsah specifického projektu, což vedlo BA k založení vlastního oddělení pro závažná a rozhodující historická témata. Na rozdíl od jiných státních či soukromých archivů, které podporují komise a výzkumné skupiny pro soudobé dějiny, bylo otevření historického dokumentačního archivu a pracoviště BA důsledkem vědeckého průzkumu a práce této mezinárodní nezávislé komise.

Prvním impulsem ke vzniku komise se stala skutečnost, že 5. října 1998 americký právník Ed Fagan předložil hromadnou žalobu pod titulem Holocaust Era Assets proti německým a rakouským bankám. Vedle Deutsche Bank a Dresdner Bank se toto obvinění týkalo předchůdců BA (Creditanstalt-Bankverein, Zemské banky AG a Centrální spořitelny Gemeinde Wien). O měsíc později, začátkem listopadu, následovalo druhé obvinění od další advokátní kanceláře proti stejným institucím a padlo i konečné rozhodnutí v případě Fagan a Weiss/Hausfeld. Jednalo se tehdy o hromadnou soudní při (neboli Class Actions), což je nástroj amerického soudnictví, který původně sloužil k pojištění odpovědnosti škody a k ochraně zájmů zákazníka (spory o záruční lhůtu...). Pro všechny zúčastněné funguje skupinově. Znamená to, že po podání žaloby určitou skupinou proti jedné nebo více institucím (podnikatelům) a poté, co se tato žaloba uzavře, uzavře se automaticky pro všechny zúčastněné „třídy“ (class) nezvratně ve všech právních a skutečných otázkách.

V případě otázky holocaustu začaly tyto hromadné žaloby proti evropským bankovním institucím poprvé v roce 1996 proti Schweizer Bank. Žalující strana požadovala nárok nejprve na tzv. „dormant accounts“, tedy „spící“ bankovní konta. Při vědeckých debatách se toto téma brzy rozšířilo na společný obchodní úspěch a užitek, který mohly banky mít v době nacismu. Proto převedl Švýcarský parlament a vláda v roce 1996 určitou pravomoc na tzv. „švýcarskou nezávislou expertní komisi“ aby prozkoumala obchodní a finanční vztahy neutrálního Švýcarska a válečných mocností. Aby prozkoumala služby, které tehdy národně-socialistickému Německu a fašistické Itálii poskytly švýcarské banky. O dva roky později se švýcarské banky ve společné dohodě zavázaly k zaplacení celkem 1, 25 miliard amerických dolarů s ohledem na aktiva uložena ve Švýcarsku (<http://www.crt-ii.org/>).

Také pro rakouské a německé banky stanul ekonomický a strategický význam finančních institucí éry národního socialismu ve středu zajmu vědeckého výzkumu. V případě předchůdců BA Creditanstalt-Bankverein, Zemské banky a Centrální spořitelny usilovala obžalovaná BA o co nejrychlejší urovnání, na kterém se dohodla se svým žalobcem 15. 3. 1999 (Dohoda „In re Austrian and German Bank Holocaust Litigation“, 15. března 1999) a kterou následně 6. ledna 2000 potvrdila Shirley Wohl Kram – soudkyně amerického soudního tribunálu (United District Court, Southern District of New York, Gz. 98 Civ. 3938). Po uběhnutí odvolací lhůty u nejvyššího soudního dvora Spojených států amerických nabyla výše zmíněná ujednání v srpnu následujícího roku právní moci a vešla v platnost. Vyrovnávací částka byla 40 milionu amerických dolarů a obsahovala 30 milionu amerických dolarů určených humanitárním fondům k vyrovnání nároku každé oběti, která byla bankovními předchůdci Bank Austria v letech 1938 až 1945 poškozena. Skupiny obětí byly definovány podle míry stíhání za nacistického režimu kvůli rase, vyznání, etnické příslušnosti, národnosti, politickému přesvědčení, sexuální orientaci, případně duševnímu a tělesnému postižení. Bank Austria dále převedla organizaci Conference on Jewish Material Claims částku 5 milionu amerických dolarů ve prospěch rakouských obětí holocaustu.

Také založení nezávislé mezinárodní bankovní komise bylo přesně stanoveno v soudním rozsudku. Osobnostní složení historické komise navrhla strana žalobce a tento návrh byl soudem potvrzen. Komise se zavázala, že nezaujatým pohledem podrobně představí a popíše chování bank Creditanstalt-Bankverein, Zemské vídeňské banky a Centrální spořitelny Gemeinde Wien v době nacistického režimu v souvislosti se zabavováním majetku a celých podnikatelských subjektů. K tomu patřili i radikální politicky motivované personální „čistky“ mezi vysoce postavenými bankovními úředníky po připojení Rakouska k Německé říši, obchodní politika bank v letech 1938 až 1945, průzkum obchodních vztahů rakouských bank s válečným průmyslem, objasnění celkového užítku, který banky mohly mít z agresivní a expansivní politiky nacistického Německa. Akutní oblast ke zkoumání byla také každá účast bankovních institucí na diskriminačních opatřeních proti Židům a politickým oponentům režimu, jako zabírání soukromého majetku a obchodních

podniků „staré říše“ nebo pronásledování a vyvlastňování v oblastech, které byly násilně anektovány nacistickým Německem. Komise se měla zabývat i průběhem restituce a odškodňování po roce 1945.

Dne 26. června 2000 – tedy ještě před právní platností rozsudku – zahájila komise, které tehdy předsedal Gerald D. Feldman (profesor na University of California v Berkeley), díky zvláštnímu povolení od tehdejšího generálního ředitele Ericha Hampela, svou činnost. Další členové komise a vědečtí koordinátoři projektu byli Oliver Rathkolb, Theodor Venus a Ulrike Zimmerl. Výše popsané tematické pole bylo tak obsáhlé, že bylo pracovně rozděleno mezi jednotlivé členy komise a to takto: Gerald D. Feldman – banky Creditanstalt-Bankverein a Zemská banka v letech 1938 až 1945, Oliver Rathkolb - vyvlastňování a s tím spojené otázky restitucí po druhé světové válce, Theodor Venus - dějiny Centrální spořitelny, Ulrike Zimmerl – instituce spolupracující s Creditanstalt-Bankverein v jednotlivých spolkových zemích (Bank für Kärnten, die Bank für Oberösterreich und Salzburg und die Bank für Tirol und Vorarlberg) a některé případové studie. Činnost výzkumné komise podporoval expertní tým v tomto složení - Markus Purkhart, Doris Sottopietra a Remigio Gazzari a při zkoumání v zemích východní Evropy asistovalo mnoho dalších místních odborníků. Celkově vzato byla komise v rámci tohoto projektu činná v Rakousku a v dalších dvanácti zemích (Německo, Francie, Velká Británie, USA, Rusko, Česká republika, Slovensko, Slovinsko, Polsko, Maďarsko, Srbsko a Chorvatsko) a čerpala převážně ze státních, komunálních a obchodních archivů, kde se setkala s vysokou mírou vstřícnosti a ochoty. Především byli členové a spolupracovníci komise překvapení bezproblémovým neúřednickým přístupem k archivnímu materiálu v institucích Deutsche Bank a Dresdner Bank. Všechny těšila diskuse, názorová a zkušenostní výměna s místními kolegy, kteří zpracovávali příbuzná témata v Německu, Švýcarsku a Rakousku, a která byla velmi přínosná, obohacující a podnětná pro další práci. BA chápala velmi vážně a odpovědně (až pozoruhodným způsobem) nutnou nezávislost komise.

V roce 2006 předložila komise svoji závěrečnou zprávu v anglickém jazyce soudu v New Yorku, v listopadu stejného roku byly výsledky představeny veřejnosti v německém jazyce v podobě dvousvazkové publikace. Jedním z podstatných výsledků výzkumu bylo zjištění, že předchůdci Bank Austria s výjimkou Centrální spořitelny Gemeinde Wien byly pod kontrolou Německých bank (die Creditanstalt-Bankverein v letech 1938 a 1942 pod většinovou kontrolou VIAG nebo Deutsche Bank, Zemská vídeňská banka byla dceřinou společností Dresdner Bank) a jejich vlastní možnosti jednat byly omezené. Přes tento politický vliv německých institucí měly ale rakouské banky, především v zemích střední a východní Evropy, pozoruhodnou míru autonomie a měly možnost během režimu národního socialismu v určitých ohledech volně taktizovat.

Mocensky převrat v Rakousku se nejprve projevil v bankovním sektoru radikálními personálními proměnami, případně „čistkami“ v rámci vysokých manažerských pozic vídeňských institucí. Propouštění zaměstnanců z politických a rasistických

hrály rakouské banky rozhodující roli v zapojení rakouského Kreditinstitute do válečného průmyslu Německa a podporovaly tak zbrojní a jiné „pro válku nepostradatelné“ podniky. Jejich podíl na tvorbě diskriminujících opatření proti Židům či politickým odpůrcům režimu stejně jako na celkové arizaci obchodního styku byl evidentní. V teritoriální expanzi Třetí říše tehdy viděly banky bezpochyby další možnosti a šance k rozšíření své činnosti a většímu podnikatelskému užitku.

Prezentace knihy na tiskové konferenci dne 29. listopadu 2006 v reprezentativních prostorách hlavní budovy banky byla zároveň oficiálním ukončením víceleté činnosti nezávisle historické komise. Poté byla komise rozpuštěna. Prezentaci výzkumné zprávy a publikační činnost banky dál využila k větší informovanosti publika a tisku o založení a činnosti dokumentačního pracoviště. V roce 1999 se banka zavázala totiž nejen k tomu, že v rámci vyrovnání zaplatí dohodnutou částku a nechá nezávislými experty sepsat výzkumnou zprávu, ale také k tomu, že shromáždí všechny související dokumenty a seřadí je tak, že vznikne stálý veřejný archiv. Soudní nařízení zavazovalo – pod ochranou rakouského práva (zákon o zachování bankovního tajemství, ochraně osob a osobních dat) – ke zveřejnění a zpřístupnění důležitých dokumentů. Nařízení bylo potvrzeno soudkyní Shirley Wohl Kram v lednu 2000 (“to create and maintain a permanent and public archive of these materials”). Tímto bylo zajištěno, že výsledky práce komise budou nejen prověřitelné a reprodukovatelné, ale také, že z nich budou moci dále čerpat kvalifikovaní vědci a výsledky svého bádání dále prohlubovat a vylepšovat.

K tomuto rozhodnutí se banka odvolávala v roce 2001, když zřizovala dokumentační a archivní pracoviště. Tehdy generální ředitel rakouského státního archivu zařadil pod památkovou ochranu materiály, které dokumentovaly jednání bank v období 1933 až 1967. Celkově se tento výnos týkal 74 bank včetně jmenovaných předchůdců BA (GZ 911.500/6-GD/01, výnos Rakouského státního archivu o dočasné ochraně určitých archiválií z 12. 3. 2001 na základě § 25a Zákona o ochraně památek BGBl. č. 533/1923, ve znění pozdějších předpisů od BGBl. I č. 170/1999). Tato ochrana pro vědecky hodnotné dokumenty byla důsledkem právě probíhajících debat o holocaustu Era Assets a příprav na zřízení Rakouské historické komise (www.historikerkommission.gv.at). Tento výnos o firemních dokumentech byl argumentativně odůvodněn „vědeckým názorem“ a platí pro všechny banky a jejich nástupce, navzdory tomu, kde se tyto archiválie v Rakousku nacházejí a kdo je vlastní. Na základě tohoto nařízení Státního archivu, které se vztahuje výhradně na podnikové prameny do roku 1967, ale už ne na jejich přístupnost, rozhodla se BA zařadit do historického archivu všechny dokumenty do roku 1970.

Ve druhé polovině roku 2007 byl vybudován velký archiv ve Vídni na ulici Lassallestraße 1 a pak mohla vypuknout centralizace všech do té doby neorganizovaných dokumentů v plné síle. Na přelomu roku 2007/2008 bylo stěhování do těchto nových prostor dokončeno. Historicky archiv BA obsahuje rozsáhlé svazky k historii a obchodní činnosti banky a jejich předchůdců. Uspořádání archivního materiálu bylo vhodně zvolené podle toho, jak byly dokumenty řazeny v archivu u předchozí instituce (Creditanstalt, Zemské vídeňské banky a Centrální spořitelny a jejich

poboček). Z toho byly některé fotky, objekty, plakáty a audiovizuální záznamy, o které byl velký zájem na základě jejich rozsahu, kvality a zájmu o ně, uloženy na diapozitivy, filmy a další jiné nosiče.

Když odhlédneme od specifických a jiných služeb tohoto archívu, byla činnost historické sekce na počátku koncipována čistě jako zákonná povinnost. Vědecké projekty, publikace, přednášky, panelové diskuse v rámci interních i veřejných akcí, spolupráce s univerzitami a jinými vědeckými institucemi a spřátelenými bankovními archívy, postupně rozšiřují a obohacují pracovní program pracoviště. Dnes představuje dokumentační pracoviště potřebný nástroj pro udržitelný rozvoj bohaté společenské angažovanosti BA, která má ve svém centru otázky životního prostředí a sociálně-společenské otázky. Podporou výzkumu – jako nutného pojítka a nástroje pro předávání zkušeností a znalostí – přispívá BA k rozvoji celkových společenských hodnot. Institucionalizací prvního bankovního archívu v Rakousku představují BA pro budoucí výzkumníky nejen mnoho vědecky odborných impulsů, ale také podstatně přispívá k uvědomění si významu takovýchto a podobných zařízení v bankách a v podnikatelských subjektech obecně.